

ОЛЕКСАНДР ВІКТОРОВИЧ СТЕФАНОВ

До 70-річчя від дня народження

...Ця казка днів — вона була недовгою.
Цей світлий сон — пішов без вороття.

Це тихе сяйво над моєю долею! —
Воно лишилось на усе життя...

Ліна Костенко

ім. О. О. Богомольця та в Інституті біохімії ім. О. В. Палладіна Академії наук України.

Із 1979 року наукові інтереси Олександра Вікторовича тісно пов'язані з ліпосомологією. У 1988 році захистив докторську дисертацію на тему «Биохимические основы использования липосом в качестве переносчиков биологически активных веществ».

Із серпня 1992 року розпочалась особлива сторінка життя майбутнього академіка О. В. Стефанова — його діяльність як директора науково-дослідної установи «Інститут фармакології та токсикології МОЗ України» (нині НАМН України), якою він керував до останніх днів життя.

У 1993 році він очолив відділ експериментальної терапії Інституту. Під його керівництвом колектив науковців (Анатолій Соловйов, Ганна Григор'єва, Олександр Хромов, Наталія Конахович та ін.) здійснював полідисциплінарне вивчення механізмів дії та терапевтичних ефектів ліпосом, що визначило розвиток парадигми сучасної нанофармакології.

Дослідники підтвердили, що фосфоліпідні ліпосоми завдяки амбівалентній природі та специфіці взаємодії з рецепторами сприяють адаптації та стабілізації клітинних мембран, позитивно впливають на фармакокінетику препаратів, а також розробили оригінальні ліпосомальні системи транспорту ліків.

Експериментально і клінічно було доведено здатність ліпосом коригувати різні патологічні стани: отруєння, синдром тривалого здавлювання, гіпоксії різного генезу (у тому числі за респіраторного дистрес-синдрому, гострого періоду бронхіальної астми), муковіс-

Життя та робота поруч з Олександром Вікторовичем Стефановим, миттєві зустрічі з ним особливо яскраво згадуються в ці теплі вересневі дні у рік, коли йому мало виповнитись 70 років. Він пишався Інститутом, якому віддав п'ятнадцять років свого життя, своїми друзями, колегами-однотимцями, родиною. Тож пригадаємо...

Народився Олександр Вікторович у м. Макіївці Донецької області в родині військового та лікаря. Навчався в м. Лієпаї, Латвія. У 1973 році закінчив Одеський медичний інститут ім. М. І. Пирогова й до 1975 року працював терапевтом у Одеській районній лікарні та Центральній районній лікарні м. Котовська Одеської області.

Перші наукові дослідження О. Стефанов почав проводити ще інтерном під керівництвом професора Анатолія Левицького. У 1975 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук у стоматологічному інституті ім. М. О. Семашка (м. Москва), яка була присвячена впливу інгібіторів еластази на перебіг геморагічного панкреатиту. У 1975–1992 роках працював в Інституті фізіології

цидоз у дітей, постішемичні та стресові ураження міокарда.

Запропонована О. Стефановим концепція взаємозв'язку гіпоксії та перекисного окиснення ліпідів за патології серцево-судинної та дихальної систем стала основою для створення препарату Ліпін – першого в світі промислово освоєного ліпосомального лікарського засобу.

Також під керівництвом ученого створено оригінальні ліпосомальні препарати Ліолів і Ліпофлавіон, що широко застосовуються в гепатології, кардіології та офтальмології.

Із 1995 року у відділі, яким керував О. Стефанов, проводилися дослідження ролі оксиду азоту в патогенезі захворювань серцево-судинної системи. Встановлена здатність ліпосом відновлювати біодоступність оксиду азоту в судинній стінці за умов генетично зумовленої гіпертензії. Роботу «Дослідження фундаментальних механізмів дії оксиду азоту на серцево-судинну систему» було відзначено Державною премією України 2003 році в галузі науки і техніки (лауреати премії: О. В. Стефанов, А. І. Соловійов).

*«Одні тільки прізвища вчених,
які тут працювали, –
академіки О. І. Черкес, О. О. Богомолець,
професор П. В. Родіонов –
говорять самі за себе...»*

Олександр Вікторович завжди цінував і поважав своїх учителів, колег, зберігав пам'ять про талановитих учених, які творили науку до нього та разом з ним. Прагнення до об'єднання талановитих представників фармакологічної громади України призвело до створення за ініціативи академіка НАМН України О. В. Стефанова ГО «Асоціація фармакологів України».

Асоціація була створена в жовтні 2001 року рішенням установчих зборів представників науково-освітньої фармакологічної громадськості на II Національному з'їзді фармакологів України в м. Дніпропетровську. Олександр Вікторович прагнув до всебічної реалізації творчого потенціалу фармакологів і створення умов для їхнього соціально-

правового захисту. Наразі асоціація є самоврядною, добровільною, професійно-громадською організацією фахівців медичних закладів, підприємств та установ, зайнятих науково-дослідною, педагогічною й практичною діяльністю за спеціальністю «Фармакологія».

Відповідальне ставлення до наукових традицій, прагнення до передачі досвіду молодим колегам втілювалось в ідею проведення з 1996 року Школи молодих учених-фармакологів. Наукові конференції для молоді зі залученнями провідних учених України стали доброю традицією.

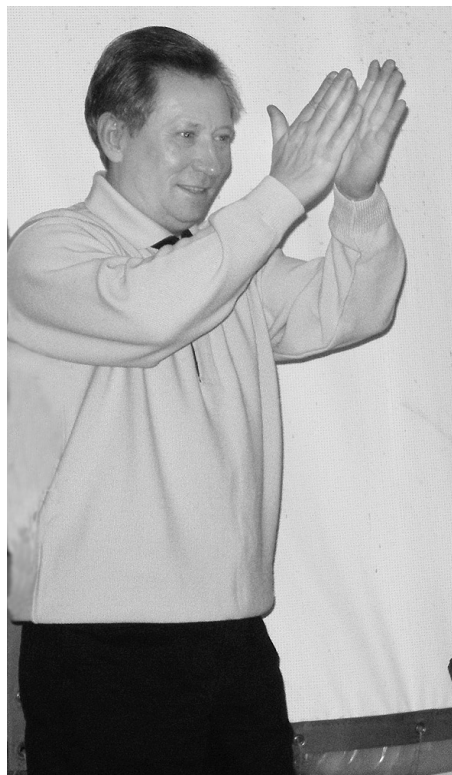
Багато науковців можуть сміливо назвати себе учнями О. В. Стефанова. Під керівництвом Олександра Вікторовича були підготовлені та захищені 3 докторські та 8 кандидатських дисертацій. На жаль, ще 8 дисертантів завершили роботи без свого Вчителя. Результати досліджень О. В. Стефанова та його учнів з біохімічної фармакології широко відомі в різних країнах світу. Багато його наукових розробок стали новаторськими не тільки для України, але й усього світу. О. Стефанов запатентував 24 винаходи. Він автор і співавтор понад 300 наукових праць і публікацій як на медичну, так і на правову тематику, серед них: «Сучасні принципи спрямованостей транспорту лікарських засобів. Ліпосомальні транспортні системи» (1998 р.); «Доклінічні дослідження лікарських засобів» (2001 р.); «Система фармакологічного нагляду в Україні» (2002 р.), «Скорочувальна функція судин при артеріальній гіпертензії різного генезу та її корекція за допомогою фосфатидилхолінових ліпосом» (2002 р.); «Фундаментальні механізми дії оксиду азоту на серцево-судинну систему як основи патогенетичного лікування її захворювань» (2004 р.); «Фармацевтическое право в безопасном самолечении: лекарственные средства, отпускаемые без рецепта врача» (2005 р.).

Результати наукової діяльності О. Стефанова отримали високу оцінку: у 1997 році він був обраний членом-кореспондентом НАМН України, а в 2002 році – дійсним членом (академіком) НАМН України за спеціальністю «фармакологія».

«Саме Академік О. В. Стефанов створив сучасний Європейський центр, організував роботу відповідно до сучасних вимог, які прийняті у розвинутих країнах світу.

ДФЦ МОЗ України було визнано кращим з країн колишнього СРСР...»
<https://www.dec.gov.ua/istoriya/>

Олександр Вікторович стояв біля витоків Фармакологічного комітету МОЗ України, який за часи його керівництва було перетворено в Державний фармакологічний Центр МОЗ України. Як яскрава й талановита особистість, він надавав значення науковій складовій процесу експертизи та реєстрації лікарських засобів, докладав великих зусиль для підняття до світових стандартів фахового рівня експертів і науковців. Була створена бібліотека з сучасною літературою, міжнародними довідковими та серійними виданнями. Для науковців, експертів, фахівців, зокрема, залучених до клінічних досліджень, розширились можливості співпрацювати з вченими на міжнародних наукових форумах, проходити стажування.

Під керівництвом Олександр Вікторовича вдалося створити прозору та чітку систему реєстрації лікарських засобів, яка може працювати на рівні європейських стандартів.

«...Повторюся, що про побічні дії препарату можна дізнатися іноді через десятки років після проведення досліджень на десятках тисяч хворих, після його довгострокового застосування...»

У 2000–2001 роках співробітниками Державного фармакологічного Центру МОЗ України на чолі з О. В. Стефановим було вирішено питання щодо гармонізації процедури експертизи та реєстрації лікарських засобів в Україні з аналогічними в Європі. Було впроваджено вимогу щодо обов'язкових повідомлень закладами охорони здоров'я про побічні дії лікарських засобів і створення вертикалі реагування на ці повідомлення, яка була започаткована наприкінці 1990-х років. За редакцією та під керівництвом О. В. Стефанова вийшли друком методичні рекомендації «Доклінічні дослідження лікарських засобів» (2001 р.), «Руководство по клиническим испытаниям лекарственных средств» (2001 р.), настанови з фармаконагляду та ін.

За результатами першої міжнародної експертизи та оцінки ВООЗ (2002 р.) Україна стала членом Програми ВООЗ з міжнародного моніторингу безпеки лікарських засобів. У 2008 році вітчизняна система фармаконагляду була визнана кращою серед країн СНД (газета «Новини медицини та фармації», № 19, 2013 р.).

«...Упевнений, що, маючи серйозну комплексну науково-дослідну базу, сучасний віварій, сертифікацію лабораторії на відповідність вимогам GLP, у тому числі й щодо підготовки персоналу, ми зможемо забезпечити високий рівень доклінічних випробувань препаратів...»

За ініціативи Олександр Вікторовича після тривалого етапу підготовки, відповідальних аудитів за участю між-

народних експертів з Великобританії, США на базі Інституту фармакології та токсикології був створений підрозділ, який пройшов інспекцію на відповідність принципам GLP і першим, на той час у СНД, отримав сертифікат відповідності Європейського зразка від інспекторів ЕМА. За цим досягненням стоїть велика праця наукового колективу, очолюваного Олександром Вікторовичем, талановитим керівником, ученим, блискучим організатором. Мабуть, короткий вислів, що «Талант – іскра Божя, якою людина спалює себе, освітлюючи цим... шлях іншим» (В. Ключевський) пояснить більше тим, хто не був безпосереднім учасником або спостерігачем цих подій.

Так, він дуже поспішав, як інколи кажуть, «поспішав жити». Але, життю у його розумінні було постійне прагнення до пізнання та дослідження нового, створення засад і системи наукових творчих відносин для захоплення наукою колег, прагнення передбачити те, що знаходиться за невидимим науковим обрієм.

У цьому році Олександр Вікторовичу Стефанову могло б виповнитись 70 років.

Наведені цитати були взяті з реальних інтерв'ю Олександра Вікторовича та його колег.